

13 No'lu Genel Yorum:

EĞİTİM HAKKI

(Sözleşme, Madde 13)

Yirmi birinci Oturum (1999)

1. Eğitim, hem kendi içinde bir insan hakkıdır, hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesi için vazgeçilemez bir araçtır. Güçlendirici bir hak olarak eğitim, ekonomik ve sosyal olarak toplum dışına itilmiş yetişkin ve çocukların kendilerini yoksulluktan kurtarabilecekleri ve içinde buldukları topluma tam olarak katılmalarını sağlayacak yolları elde edecekleri temel araçtır. Eğitimin kadının güçlendirilmesinde, çocukların sömürücü ve tehlikeli işçilikten ve cinsel istismardan korunmasında, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesinde, çevrenin korunmasında ve nüfus artışının kontrol edilmesinde hayati bir rolü vardır. Eğitim, artan bir şekilde, Devletlerin yapabileceği en iyi yatırım olarak kabul görmektedir. Ancak eğitimin önemi sadece pratikte değildir: iyi eğitilmiş, aydınlanmış, aktif, özgürce ve serbestçe dolaşabilen bir zihin, insan var oluşunun haz ve ödülleri biridir.

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 13. ve 14. Maddeleri eğitim hakkına ayrılmıştır. Sözleşmedeki en uzun madde olan 13. Madde, uluslararası insan hakları hukukunda eğitim hakkı üzerine en kapsamlı ve geniş çerçeveli maddedir. Komite 14. Madde üzerine (ilk öğretim için eylem planları) 11 No'lu genel yorumu zaten kabul etmiştir; 11 No'lu genel yorum ve mevcut genel yorum birbirini tamamlayıcıdır; ve birlikte ele alınması gerekir. Komite, dünyada milyonlarca insan için eğitim hakkının kullanılmasının uzak bir hedef olarak kaldığının farkındadır. Ayrıca, çoğu durumda, bu hedef giderek artan bir biçimde uzak düşmektedir. Komite ayrıca, taraf Devletlerin birçoğunda 13. Maddenin tam olarak uygulanmasına zorlu yapısal ve diğer engellerin ket vurduğunun bilincindedir.

3. Taraf Devletlerin Sözleşmenin uygulanması ve raporlama yükümlülüklerini gerçekleştirmeleri için yardımcı olmayı amaçlayan bu genel yorum, 13. Maddenin normatif içeriğine (Bölüm I, 4-42. Paragraflar), bundan kaynaklanan bazı yükümlülükler (Bölüm II, 43-57. Paragraflar) ve örnek niteliğindeki bazı ihlallere (Bölüm II, 58-59 Paragraflar) odaklanmaktadır. Bölüm III, kısaca taraf Devletler dışında kalan aktörlerin yükümlülükleri üzerine yorumda yapmaktadır. İlgili genel yorum, Komitenin taraf Devlet raporlarını incelediği uzun yıllar sonucu elde ettiği deneyime dayanmaktadır.

I. 13. MADDENİN NORMATİF İÇERİĞİ

Madde 13 (1): Eğitimin amaç ve hedefleri

4. Taraf Devletler, devlet veya özel olsun örgün ya da örgün olmayan bütün eğitimlerin 13. Maddede (1) belirlenmiş olan amaç ve hedefleri hedeflemesi gerektiği konusunda hemfikirdir. Komite, bu eğitim amaçlarının, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 1 ve 2. Maddelerinde yer aldığı şekliyle Birleşmiş Milletlerin temel amaç ve ilkelerini yansıttığına dikkat etmektedir. Çoğunlukla bunlar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. Maddesinin 2. Paragrafında da bulunmaktadır. Ancak, Sözleşmenin 13 Maddesinin 1. Paragrafı, Beyannameye şu üç yönden katkıda bulunmaktadır: eğitim insan kişiliğinin "onur anlayışını" hedeflemeli, "her kişinin özgür bir toplum içerisinde etkili bir şekilde katılımını olanaklı kılmalı", bütün milletler, ırk ve din grupları kadar "etnik" gruplar arasındaki anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirilmelidir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 26. Maddesinin 2. Paragrafında ve Sözleşmenin 13. Maddesinin 1. Paragrafında ortak olan bu eğitim amaçlarından muhtemelen en temel olanı, "eğitim insan kişiliğinin tam gelişmesini hedeflemelidir" amacıdır.

5. Komite, Sözleşmenin Genel Kurul tarafından 1966 yılında kabul edilmesinden bu yana, diğer uluslararası belgelerin eğitimin hedeflemesi gerektiği amaçları daha da kapsamlı hale getirdiğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, Komite, Herkese Eğitim Sağlanması Dünya Deklarasyonu (Jomtien, Tayland, 1990) (Madde 1), Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (Madde 29 (1)), Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı (Bölüm I, Paragraf 33 ve Bölüm II, Paragraf 80) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı (Paragraf 2) ışığında yorumlandığı üzere, taraf Devletlerin, eğitimin Madde 13 (1)'de belirlenmiş olan amaç ve hedeflerle uyumlu olmasını sağlaması gerektiği görüşündedir. Bütün bu metinler Sözleşmenin 13. Maddesinin 1. Paragrafı ile oldukça benzer olduğu halde, örneğin cinsiyet

eşitliğine yapılan referans ve çevreye saygı gibi, Madde 13 (1)'de açıkça belirtilmemiş unsurları da içermektedirler. Bu yeni unsurlar, üstü kapalı bir şekilde 13. Maddenin 1. Paragrafında geçmektedir; ve 13. Maddenin 1. Paragrafının çağdaş bir yorumunu yansıtmaktadır. Komite, bu bakış açısı için, daha önce sözü edilen metinlerin dünyanın bütün bölgelerinden aldığı yaygın kabulden¹ destek almaktadır.

Madde 13 (2): Eğitim görme hakkı – bazı genel gözlemler

6. Kavramların tam ve gereken biçimde uygulanması belirli bir taraf Devletin koşullarına bağlı olsa da, bütün biçimleri ve düzeyleriyle eğitim aşağıda belirtilen birbiriyle bağlantılı ve zaruri özellikleri sergilemelidir:²

(a) *Mevcudiyet.* Taraf Devletin yargı alanı dahilinde, işlerliği olan eğitim kurumları ve programlarının sayısı yeterli düzeyde olmalıdır. Faaliyet göstermek için ihtiyaç duydukları şeyler, içerisinde işlev gösterdikleri gelişimsel bağlam da dahil sayısız faktöre dayanmaktadır, örneğin, bütün kurumların ve programların binalara, her iki cinsiyet için sıhhi tesisata, güvenli içme suyuna, makul ücretler alan eğitilmiş öğretmenlere, eğitim materyallerine ve benzeri şeylere ihtiyaç duymaları olasıyken bazıları kütüphane, bilgisayar ve bilgi teknolojilerine de ihtiyaç duyabilir;

(b) *Erişilebilirlik.* Eğitim kurum ve programlarının programları, taraf Devletin yargı alanında ayrımcılık olmaksızın herkes için erişilir olmalıdır. Erişilebilirliğin birbiriyle kesişen üç boyutu bulunmaktadır:

Ayrımcılık gözetmeme: eğitim, ayrımcılık yasağına (bkz. 31-37. Paragraflar) uygun biçimde kanunen ve fiilen herkes için, özellikle de en savunmasız gruplar için erişilir olmalıdır;

Fiziksel erişilebilirlik: eğitim güvenli fiziksel erişim içinde, ya makul ölçüde uygun coğrafi yerde (örn., komşu okul) ya da modern teknoloji (örn., “uzaktan eğitim” programına erişim) yoluyla olmalıdır;

Ekonomik erişilebilirlik: eğitim herkes için maddi açıdan karşılanabilir olmalıdır. Erişilebilirliğin bu boyutu ilköğrenim, orta öğretim ve yüksek öğrenimle ilişkili olarak 13. Maddenin 2. Paragrafının farklılaşan üslubuna tabidir: ilköğrenimin “herkese ücretsiz” sağlanması gerekirken, taraf Devletler ücretsiz orta ve yüksek öğrenimi giderek artan bir şekilde ortaya koymalıdır;

(c) *Kabul edilebilirlik:* Müfredat ve öğretim yöntemleri dahil olmak üzere eğitimin biçimi ve esasları öğrenciler ve uygun durumlarda ebeveynler için kabul edilebilir (örn., ilgili, kültürel açıdan uygun ve iyi kalitede) olmalıdır; bu, 13. Maddenin 1. Paragrafının gerektirdiği eğitim amaçlarına tabidir ve bu tür minimum eğitim standartları Devlet tarafından onaylanabilir (bkz. Madde 13 (3) ve (4));

(d) *Uyarlanırlık:* eğitim esnek olmalıdır; böylelikle, değişen toplumların ve toplulukların ihtiyaçlarına uyarlanabilir ve farklı sosyal ve kültürel ortamlardan öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilir.

7. Bu “birbiriyle bağlantılı ve zaruri özelliklerin” uygun bir şekilde tatbiki düşünüldüğünde, öğrencilerin menfaati temel bir yaklaşım olmalıdır.

Madde 13 (2) (a): İlk öğretim hakkı

8. İlk öğretim, eğitimin her düzeyi ve biçimi için geçerli olan mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanırlık gibi unsurları içerir.³

9. Komite, “ilk öğretim” kavramının uygun açıklamasına ilişkin olarak, Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesini rehber olarak almaktadır; bunun 5. Maddesi ilk öğretimi şu şekilde açıklamaktadır: “Çocukların aile dışında temel eğitimlerini sağlayan temel sistem ilköğretim sistemidir. İlk öğretim evrensel olmalı, tüm çocukların temel öğrenme ihtiyaçlarının karşılanmasını garanti altına almalı ve toplumun kültürünü, ihtiyaçlarını ve olanaklarını göz önünde bulundurmalıdır”. Dünya Bildirgesinin 1. Maddesi “temel öğrenme ihtiyaçları”nı tanımlanmaktadır.⁴ İlk öğretim, temel öğrenim ile eş anlamlı olarak kullanılmamaktadır. Öte yandan, bu iki kavram arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Bu

¹ Herkese Eğitim Sağlanması Dünya Deklarasyonu, 155 hükümet delegasyonu tarafından kabul edilmiştir; Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı, 171 hükümet delegasyonu tarafından kabul edilmiştir; Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 191 taraf Devlet tarafından onaylanmış veya kabul edilmiştir; Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi On Yılı Eylem Planı Genel Kurulun oybirliği kararıyla kabul edilmiştir (49/184).

² Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Özel Raportörünün eğitim hakkına dair çalışması kadar, Komitenin yeterli beslenme ve barınma hakkıyla ilişkili olarak kabul edilmiş olan analitik çerçevesiyle de uyumludur. 4 No'lu genel yorumunda Komite, “mevcudiyet”, “karşılanabilirlik”, “erişilebilirlik” ve “kültürel uygunluk” dahil olmak üzere yeterli barınma hakkının dayandığı çeşitli faktörler belirlemiştir. 12 No'lu genel yorumunda komite yeterli beslenme hakkının unsurları olarak “mevcudiyet”, “kabul edilebilirlik” ve “erişilebilirliği” belirlemiştir. Eğitim hakkıyla ilgili Özel Raportör, İnsan Hakları Komisyonuna sunduğu ön raporunda, “ilkokulların göstermeleri gereken dört zaruri özelliği mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uyarlanırlık olarak ortaya koyar” (E/CN.4/1999/49, para. 50).

³ Bkz 6. Paragraf.

bakımdan, Komite "ilk öğretim temel eğitimin en önemli bileşenidir" diyen Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonunun (UNICEF) görüşünü benimsemektedir.⁵

10. 13. Maddenin (2) (a) Paragrafında açık ve kesin bir biçimde ifade edildiği üzere, ilk öğretim, iki belirleyici özelliğe sahiptir: ilk öğretim "zorunludur" ve "herkese ücretsiz olarak verilir". Komitenin bu terimlere ilişkin gözlemleri için, Sözleşmenin 14. Maddesine ilişkin 11 No'lu genel yoruma bakınız (6 ve 7. Paragraflar).

Madde 13 (2) (b): Orta öğretim hakkı

11. Orta öğretim, eğitimin her düzeyi ve biçimi için geçerli olan mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik gibi unsurları içerir.⁶

12. Orta öğretimin içeriği, taraf Devletler arasında ve zaman içerisinde değişiklik gösterse de genel olarak temel öğrenimin tamamlanmasının yanı sıra, yaşam boyu öğrenme ve insan gelişimi konularına yönelik temellerin sağlanması içerir. Orta öğretim, öğrencileri mesleki eğitim ve daha yüksek öğrenim olasılıklarına hazırlar.⁷ 13. Maddenin (2)(b) Paragrafı, orta öğretimin "farklı biçimleri" için geçerlidir; bu yolla, orta öğretimin farklı toplumsal ve kültürel ortamlarda bulunan öğrencilerin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için esnek bir müfredat ve farklı öğretim sistemleri gerektirdiğinin farkındadır. Komite, düzenli orta öğretim okulu sistemlerine paralel biçimde sürdürülen "alternatif" eğitsel programları teşvik etmektedir.

13. 13. Maddenin (2)(b) Paragrafı uyarınca, "başta ücretsiz eğitimin sürekli hale getirilmesi olmak üzere uygun olan her yolla" orta öğretimin "herkes için genel olarak mevcut olması ve herkes tarafından erişilebilir olması sağlanacaktır". "Herkes için genel olarak mevcut olmak" ifadesi, ilk olarak orta öğretimin öğrencinin görünen kapasitesi veya yeteneklerine bağlı olmayacağı; ve ikinci olarak, orta öğretimin Devlet tarafından herkesin eşit şartlarda erişimine açık olacak şekilde sağlanacağı anlamına gelmektedir. Komitenin "erişilebilir" ifadesine ilişkin açıklaması için, yukarıdaki 6.Paragrafa bakınız. "[U]ygun olan her yolla" ifadesi, orta öğretimin farklı toplumsal ve kültürel ortamlara ulaştırılabilmesi için taraf Devletlerin çeşitli ve yaratıcı yaklaşımlar benimsemesi gerektiği olgusunun altını çizmektedir.

14. "[Ü]cretsiz eğitimin sürekli hale getirilmesi", Devletlerin ücretsiz ilk öğretim sağlamayı öncelikli hale getirmesi gerektiği, ancak öte yandan, orta ve yüksek öğrenimin ücretsiz hale getirilmesine yönelik somut adımlar atmaya ilişkin yükümlülüklerinin olduğu anlamına gelmektedir. Komitenin "ücretsiz" kelimesinin anlamına ilişkin genel gözlemleri için, 14. Maddeye ilişkin 11 No'lu genel yoruma bakınız (7. Paragraf).

Mesleki ve teknik eğitim

15. Mesleki ve teknik eğitim (MTE), hem eğitim hakkının hem de çalışma hakkının bir parçasını oluşturur (Madde 6 (2)). 13. Maddenin (2)(b) Paragrafı, bu eğitim biçiminin orta öğretim düzeyi açısından taşıdığı özel önemi yansıtacak şekilde, MTE'yi orta öğretimin parçası olarak sunmaktadır. Öte yandan, 6. maddenin 2. Paragrafı, MTE'yi belirli bir eğitim düzeyi ile kesin olarak ilişkilendirmemektedir. Söz konusu madde, MTE'nin "istikrarlı bir toplumsal, iktisadi ve kültürel gelişmeye ve tam ve verimli bir istihdam düzeyine ulaşmaya" yardımcı olan daha kapsamlı bir rolü bulunduğunun farkındadır. Ayrıca, İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, "[t]eknik ve mesleki eğitimden herkes istifade edebilmelidir" demektedir (Madde 26 (1)). Buna göre, Komite MTE'nin tüm öğrenim düzeylerinin ayrılmaz bir parçası olduğu görüşünü benimsemektedir.⁸

16. Teknolojiye ve iş dünyasına giriş, sadece belirli MTE programlarının değil, genel eğitimin bir bileşeni olarak görülmelidir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Mesleki ve Teknik Eğitim Sözleşmesine (1989) göre MTE, "genel bilgilerin yanı sıra teknolojiler ve ilgili bilimlere ilişkin bilgilerin edindirilmesi ve ekonomik ve toplumsal yaşamın farklı sektörlerindeki mesleklere ilişkin uygulama

⁴ Bildirge, "temel öğrenme ihtiyaçlarını" şu şekilde tanımlamaktadır: "(okuma yazma, sözel ifade, hesap ve problem çözme gibi) asli öğrenme araçları ile insanoğlunun hayatta kalmak, kapasitesini tam anlamıyla geliştirebilmek, haysiyetli bir biçimde yaşayabilmek ve çalışabilmek, gelişime ve kalkınmaya tam anlamıyla katılabilmek, yaşamının kalitesini artırabilmek, bilinçli karar alabilmek ve öğrenmeye devam edebilmek için ihtiyaç duyacağı temel eğitim içeriği (bilgi, beceriler, tutumlar ve değerler)". (1. Madde).

⁵ Savunuculuk Paketi, Temel Öğrenim 1999 (Basic Education 1999) (UNICEF), bölüm. 1, s. 1.

⁶ Bkz 6. Paragraf.

⁷ Bkz. Uluslararası Standart Eğitim Sınıflandırması 1997, UNESCO, 52. paragraf.

⁸ Bu görüş aynı zamanda Uluslararası Çalışma Örgütünün 1975 İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi (Sözleşme No. 142) ve 1962 Sosyal Politika (Temel Hedefler ve Standartlar) Sözleşmesinde (Sözleşme No. 117) de yansıtılmıştır.

becerileri, teknik bilgiler, tutumlar ve anlayışın kazandırılması için gereken eğitsel sürecin tüm biçim ve düzeylerinden” oluşur (Madde 1 (a)). Bu görüş, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün belirli Sözleşmelerinde de yansıtılmaktadır.⁹ Bu şekilde bakıldığında, MTE hakkı aşağıdaki unsurları içermektedir:

(a) Öğrencilerin kişisel gelişimlerine, özgüvenlerine ve istihdam olasılıklarına katkıda bulunan, bilgi ve becerileri edinmelerini ve taraf Devletin ekonomik ve toplumsal kalkınması da dahil olmak üzere öğrencilerin ailelerinin ve toplumlarının verimliliğini artırmayı olanaklı kılar;

(b) Hedef aldığı nüfusun eğitsel, kültürel ve toplumsal altyapısını; ekonominin farklı sektörlerinde ihtiyaç duyulan mesleki vasıf düzeylerini, bilgi ve becerileri; iş sağlığı, işçi güvenliği ve refahını göz önünde bulundurur;

(c) Teknolojik, ekonomik, toplumsal ya da diğer değişimler nedeniyle, sahip oldukları bilgi ve becerileri geçersiz hale gelmiş olan yetişkinler için yeniden eğitim olanakları sağlar;

(d) Teknolojilerin uygun bir biçimde transferini ve uyarlanmasını sağlamak üzere, özellikle gelişmekte olan ülkelerin öğrencilerine, diğer taraf Devletlerde MTE alma fırsatları sağlayacak programlar içerir;

(e) Sözleşmenin ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkeleri kapsamında, kadınların, genç kızların, okula devam etmeyen gençlerin, işsiz gençlerin, göçmen işçi çocuklarının, mültecilerin, engelli bireylerin ve dezavantajlı diğer grupların MTE’ye dahil olma olasılıklarını geliştirecek programlar içerir.

Madde 13 (2) (c): Yüksek öğrenim hakkı

17. Yüksek öğrenim, eğitimin her düzeyi ve biçimi için geçerli olan mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik gibi unsurları içerir.¹⁰

18. 13. Maddenin (2)(c) Paragrafı aynı Maddenin (2)(b) Paragrafı ile benzer bir şekilde biçimlendirilmiş olsa da, söz konusu iki Madde arasında üç adet farklılık bulunmaktadır. 13. Maddenin (2)(c) Paragrafı, öğrenimin “farklı biçimleri”ne veya özel olarak MTE’ye dair bir vurgu yapmaz. Komitenin görüşüne göre, bu durum yalnızca 13. Maddenin (2)(b) ve (c) Paragrafları arasındaki vurgulama farkını yansıtmaktadır. Yüksek öğrenimin farklı toplumsal ve kültürel ortamlardaki öğrencilerin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için, esnek bir müfredata ve uzaktan öğretimde olduğu gibi farklı öğretim sistemlerine sahip olması gerekmektedir; bu nedenle, uygulamada hem orta öğretim hem de yüksek öğrenimin “farklı biçimlerinin” mevcut olması gerekir. 13. Maddenin (2)(c) Paragrafında, mesleki ve teknik eğitime dair bir vurgunun yokluğu ile ilgili olarak, Sözleşmenin 6 Maddesinin 2. Paragrafı ile Dünya Bildirgesinin 26. Maddesinin 1. Paragrafı uyarınca, MTE yüksek öğrenim de dahil olmak üzere eğitimin her düzeyinin ayrılmaz bir bileşeni oluşturmaktadır.¹¹

19. 13. Maddenin (2) (b) ve (c) Paragrafları arasındaki üçüncü ve en temel farklılık, orta öğretimin “herkes için genel olarak mevcut olması ve herkesin erişimine açık olmasının sağlanacak” olmasına karşılık, yüksek öğrenimin “yetenek ölçüsüne göre, herkesin eşit olarak yararlanmasına açık duruma getirilecek” olmasıdır. 13. Maddenin (2)(c) Paragrafı uyarınca, yüksek öğrenim, “herkes için genel olarak mevcut” olmak yerine sadece “yetenek ölçüsüne göre” yararlanılabilecek bir haktır. Bireylerin “yetenekleri”, ilgili deneyim ve uzmanlıklarının tamamı göz önünde bulundurulacak değerlendirilmelidir.

20. 13. Maddenin (2)(b) ve (c) Paragraflarında geriye kalan ifadelerinin aynı olması sebebiyle (örneğin, “ücretsiz eğitimin sürekli hale getirilmesi”), geri kalan ifadeler için Madde 13 (2) (b) için yukarıda yapılan açıklamaları inceleyebilirsiniz.

Madde 13 (2) (d): Temel eğitim hakkı

21. Temel eğitim, eğitimin her düzeyi ve biçimi için geçerli olan mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik ve uygulanabilirlik gibi unsurları içerir.¹²

22. Genel anlamıyla temel eğitim Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesinde sözü geçen temel öğrenime karşılık gelmektedir.¹³ 13. Maddenin (2)(d) Paragrafı uyarınca, “ilk öğretimlerinin süresini

⁹ Bu görüş aynı zamanda Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1975 İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Sözleşmesi (Sözleşme No. 142) ve 1962 Sosyal Politika (Temel Hedefler ve Standartlar) Sözleşmesinde (Sözleşme No. 117) de yansıtılmıştır.

¹⁰ Bkz 6. Paragraf.

¹¹ Bkz 15. Paragraf.

¹² Bkz 6. Paragraf.

¹³ Bkz 9. Paragraf.

tamamlamamış ya da bu eğitimi almamış olan bireyler”, Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesinde tanımlandığı şekliyle temel eğitim veya temel öğrenim alma hakkına sahiptir.

23. Dünya Bildirgesi tarafından tanımlanan “temel öğrenme ihtiyaçları”nın karşılanması, herkesin sahip olduğu bir hak olduğu için, temel eğitim hakkı sadece “ilk öğretimlerinin süresini tamamlamamış ya da bu eğitimi almamış olan bireyler” ile sınırlı değildir. Temel eğitim hakkı, “temel öğrenme ihtiyaçlarını” henüz karşılamamış olan herkes için geçerlidir.

24. Temel eğitim hakkından yararlanmanın yaş veya cinsiyet ile sınırlı olmadığını ayrıca vurgulamak gerekmektedir. Söz konusu hak çocuklar, gençler ve yetişkinlerden yaşlı bireylere kadar uzanmaktadır. Temel eğitim, bu nedenle, yetişkin eğitiminin ve yaşam boyu öğrenmenin ayrılmaz bir bileşenidir. Temel eğitimin tüm yaş gruplarının sahip olduğu bir hak olması nedeniyle, müfredat ve eğitim yöntemlerinin tüm yaşlardaki öğrenciler için uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Madde 13 (2) (e): Okul sistemi; yeterli burs sistemi; öğretim kadrosunun içinde bulunduğu maddi koşullar

25. “[T]üm düzeyleri kapsayan bir okul sisteminin geliştirilmesi aktif olarak sağlanacaktır” diyen yükümlülük, taraf Devletin okul sistemi konusunda kapsayıcı bir gelişme stratejisine sahip olması gerektiği anlamına gelir. Söz konusu strateji, tüm düzeylerdeki okulları kapsamalıdır; ancak, Sözleşme, taraf Devletlerin ilk öğretime öncelik vermelerini öngörmektedir (bkz. 51. Paragraf). “[A]ktif olarak sağlanacaktır” ifadesi ile, stratejinin hükümet tarafından belirli bir öncelik haline getirilmesi ve enerjik ve hevesli bir biçimde uygulanması gerektiği belirtilmektedir.

26. “[Y]eterli bir burs sisteminin oluşturulması” ile ilgili yükümlülük Sözleşmenin ayrımcılık yasağı ve eşitlik ile ilgili maddeleri ile bir arada değerlendirilmeli; ve burs sistemi, dezavantajlı gruplardan gelen bireylerin eğitime eşit bir biçimde erişimini daha iyi hale getirmelidir.

27. Sözleşme, “öğretim kadrosunun içinde bulunduğu maddi koşulların sürekli olarak iyileştirilmesini” öngörürken, pratikte son yıllarda, pek çok taraf Devlette öğretmenlerin genel çalışma koşulları daha kötü hale gelmiş ve kabul edilebilir sınırların altına inmiştir. Bu durum, 13. Maddenin (2)(e) Paragrafı ile ters düşmekle birlikte, öğrencilerin eğitim haklarının tam anlamıyla sağlanmasına karşı temel bir engel niteliğindedir. Komite ayrıca, öğretmenlerin örgütlenme ve ücretlerine ilişkin olarak birlikte hareket edebilme hakları da dahil olmak üzere, Sözleşmenin 13 (2)(e), 2(2), 3 ve 6-8. Maddeleri arasındaki bağlantıya işaret etmekte; taraf Devletlerin dikkatini, Öğretmenlerin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu – Uluslararası Çalışma Örgütü Ortak Tavsiyesine (1966) ve Yüksek Öğrenim Eğitim Personelinin Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Tavsiyesine (1997) çekmekte; ve taraf Devletleri, tüm eğitim personelinin, rollerine yakışacak statü ve koşullardan yararlanmalarını garanti altına almaya yönelik olarak aldıkları tedbirleri rapor etmeye çağırmaktadır.

Madde 13 (3) ve (4): Öğrenim özgürlüğü hakkı

28. 13. Maddenin 3. Paragrafının iki bileşeni bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, ebeveynlerin ve vasilerin, çocuklarının kendi inançlarına uygun bir biçimde dini ve ahlaki eğitim görmelerini sağlama özgürlüklerine saygı göstermek amacıyla, taraf Devletlerin üzerlerine aldıkları yükümlülüktür.¹⁴ Komite, 13. Maddenin 3. Paragrafındaki bu bileşenin, yansız ve nesnel; fikir, vicdan ve ifade özgürlüğüne saygılı bir biçimde olduğu takdirde, kamusal okullarda dinler tarihi veya ahlak gibi konularda eğitim verilmesine olanak tanıdığı görüşündedir. Komite, belirli bir din veya inanca ilişkin kurallar konusunda dersler içeren bir kamusal eğitimin, ayrımcılık doğurmayan muafiyetler ya da ebeveynlerin ve vasilerin istekleri ile uyumlu alternatifler için bir koşul konmadığı sürece, 13. Maddenin 3. Paragrafına ters düşüğünü işaret etmektedir.

29. 13. Maddenin 3. Paragrafının ikinci bileşeni, ebeveynlerin ve vasilerin, çocukları için, okulların “Devlet tarafından konulmuş veya onaylanmış asgari eğitim standartlarına” uygun olmaları kaydıyla, devlet okulları dışındaki okulları seçebilme özgürlükleri ile ilgilidir. Bu Madde, tamamlayıcısı olan 4. Paragrafa bir arada değerlendirilmelidir. Söz konusu tamamlayıcı madde, kurumların 13. Maddenin 1. Paragrafında bahsi geçen eğitim hedeflerine ve belirli asgari standartlara uygun olmaları kaydıyla, “bireylerin ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü” kabul eder. Söz konusu

¹⁴ Söz konusu madde, Kişisel ve Siyasal Hakları Uluslararası Sözleşmesinin 18. Maddesinin 4. Paragrafını tekrar etmektedir. Aynı zamanda, ilgili Sözleşmenin 18. Maddesinin 1. Paragrafında belirtilen din veya inanç eğitimi özgürlüğü ile de ilgilidir (Bkz. İnsan Hakları Komitesi, Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 18. Maddesine ilişkin 22 No’lu Genel Yorum, 48. oturum, 1993). Aynı Sözleşmenin 4 Maddesinin 2. Paragrafı uyarınca 18. Madde, toplumsal kriz hallerinde dahi içeriğinden taviz verilmeyecek bir maddedir. İnsan Hakları Komitesi, bu durumun Sözleşmenin 18. Maddesinin asli niteliğini yansıtmakta olduğuna işaret etmektedir.

asgari standartlar, okula kabul, müfredat ve okuldan alınan sertifikaların tanınması gibi konularla ilgili olabilir. Benzer şekilde, bu standartlar 13. Maddenin 1. Paragrafında bahsi geçen eğitsel hedeflere uygun olmalıdır.

30. 13. Maddenin 4. Paragrafı uyarınca, vatandaş olmayanlar da dahil olmak üzere herkes eğitim kurumu kurma ve yönetme özgürlüğüne sahiptir. Bu özgürlük "kuruluşlar", yani tüzel kişilikler için de geçerlidir; ve kreş ve bakımevi, üniversite ve yetişkin eğitim kurumları da dahil olmak üzere, her tipte eğitim kurumu kurma ve yönetme hakkını kapsar. Ayrımcılık yasağı, fırsat eşitliği ve herkesin topluma etkin bir biçimde katılımı gibi konulara ilişkin ilkeler ışığında, tüm Devletler 13. Maddenin 4. Paragrafında öngörülen özgürlüğün toplumdaki bazı gruplar için eğitim fırsatları açısından çok büyük farklılıklara yol açmamasını güvence altına alma yükümlülüğü altındadır.

Madde 13: Geniş kapsamlı uygulaması olan belirli konular

Ayrımcılık gözetmeme ve eşitlik ilkeleri

31. Sözleşme 2. Maddesinin 2. Paragrafı ile güvence altında alınan ayrımcılık gözetmeme ilkesi, zaman içerisinde giderek artan bir şekilde gerçekleştirilme ya da mevcut kaynakların elverişliliği ölçüsünde uygulanma gibi süreçlere tabi değildir; söz konusu ilke, eğitimin tüm bileşenleri için doğrudan ve eksiksiz olarak uygulanmaya başlanır ve uluslararası boyutta yasaklanmış olan tüm ayrımcılık konularını kapsar. Komite, Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. Paragrafı ile 3. Maddelerini, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesinin ilgili hükümleri, Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ve Uluslararası Çalışma Örgütü Yerli Halklar ve Kabile Halklarına İlişkin Sözleşme, 1989 (Sözleşme No. 169) ışığında değerlendirmekte; ve aşağıdaki konuların altını özel olarak çizmeyi istemektedir.

32. Kadın ve erkekler ile dezavantajlı grupların gerçek anlamda eşitliğini sağlamak amacıyla geçici özel tedbirlerin alınması, söz konusu tedbirler farklı gruplar için farklı ya da eşitsiz standartların oluşması ve sürmesine yol açmadığı ve amaçlanan hedeflere ulaşıldıktan sonra tedbirlere devam ettirilmediği sürece, eğitimde ayrımcılık yapılmaması hakkının bir ihlali değildir.

33. Bazı durumlarda, 2. Maddenin 2. Paragrafı altındaki kategoriler ile tanımlanmakta olan gruplar için farklı eğitim sistemleri veya kurumları oluşturulması, Sözleşmenin ihlali olarak sayılmamalıdır. Bu anlamda, Komite, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmenin (1960) 2. Maddesini onaylamaktadır.¹⁵

34. Komite, Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 2. Maddesi ile Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesinin 3. Maddesi (e) bendine dikkat çekmekte; ve ayrımcılık gözetmeme ilkesinin, vatandaş olmayanlar da dahil olmak üzere, yasal statülerinden bağımsız olarak bir taraf Devletin sınırları içerisinde ikamet eden okul çağındaki tüm bireyler için geçerli olduğunu kabul etmektedir.

35. Farklı coğrafi bölgelerde ikamet etmekte olan bireylerin farklı nitelikte eğitim almaları ile sonuçlanan keskin harcama politikası farklılıkları, Sözleşme çerçevesinde ayrımcılık teşkil edebilir.

36. Komite, Sözleşme 13-15. Maddelere ilişkin olarak, eğitim hakkı kapsamında engelli kişileri ele alan 5 No'lu genel yorumun 35. Paragrafını; ve yaşlı kişileri konusunu ele alan 6 No'lu genel yorumun 36-42. Paragraflarını tasvip etmektedir.

37. Taraf Devletler, her türden fiili ayrımcılığı tespit etmeye ve ilgili hakkın yerine getirilmesini sağlamaya yönelik tedbirler almak amacıyla, ilgili tüm yasa ve düzenlemeler ile kurumlar, programlar, maddi kaynağı kullanan ortaklar ve diğer uygulamalar dahil olmak üzere eğitimi yakından

¹⁵ 2. Madde uyarınca:

"Bir Devlette izin verildiğinde;

(a) Eğitimden eşit yararlanma olanağı, aynı düzeyde öğretim elemanı ve aynı nitelikte okul, bina ve donanımı sağlamak ve aynı ya da eşdeğerde ders görme fırsatı sunmak koşuluyla, iki ayrı cinsiyetten olan öğrenciler için ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(b) Katılma ya da yazılmanın isteğe bağlı olması ve sağlanan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için konulabilecek ya da onaylanacak standartlara uyması koşuluyla öğrencilerin ana babaları ya da yasal vasilerinin isteklerine uygun bir eğitim vermek üzere din ve dil gerekçeleriyle ayrı eğitim sistem ve kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

(c) Herhangi bir grubun dışlanması değil, kamu makamlarınca sağlananlara ek eğitim kolaylıkları sağlamayı amaçlaması ve bu amaç uyarınca çalışması ve sağlanan eğitimin yetkili makamlar tarafından aynı düzeydeki eğitim için konulabilecek ya da onaylanacak standartlara uyması koşuluyla özel eğitim kurumlarının kurulması ya da sürdürülmesi;

bu Sözleşmenin 1. Maddesinin anlamı bakımından bir ayrımcılık uygulaması sayılmaz".

izlemelidirler. Eğitimde kullanılan materyaller yasaklanmış olan ayrımcılık konularından arındırılmış olmalıdır.

Akademik özgürlük ve kurumsal özerklik¹⁶

38. Komite, pek çok taraf Devlet raporunu incelemesi sonucunda, eğitim hakkının ancak öğrencilerin ve personelin akademik özgürlüğü söz konusuysa sağlanabileceği görüşüne varmıştır. Konu 13. Maddede açık bir biçimde belirtilmese de, akademik özgürlüğe ilişkin bazı gözlemlerde bulunmak Komite açısından bu anlamda uygun ve gereklidir. Komitenin deneyimlerine göre, yüksek öğrenim kurumlarındaki personel ve öğrenciler, akademik özgürlüğü kısıtlayan siyasi ve diğer türden baskılar karşısında daha savunmasız kalmaktadırlar. Bu nedenle, aşağıda ifade edilen fikirler yüksek öğrenim kurumlarının üzerinde özel olarak durmaktadır. Komite, öte yandan, personel ve öğrencilerin akademik özgürlük haklarının, eğitim sektörünün her bileşeni için geçerli olduğunu ve aşağıda yer alan görüşlerden pek çoğunun genel uygulamaya yönelik olduğunu vurgulamak istemektedir.

39. Akademik topluluğun üyeleri, bireysel ya da grup halinde araştırma, çalışma, ders verme, belgeleme/raporlama, tartışma, üretim, yaratma veya yazı yazma yoluyla bilgi ve görüşlerini geliştirmek ve iletmekte serbesttirler. Akademik özgürlük, bireylerin, içerisinde çalışmakta oldukları kurum veya sistem hakkındaki fikirlerini serbestçe dile getirebilme; işlevlerini ayrımcılığa maruz kalmaksızın ya da Devlet veya başka bir kurum tarafından bastırılma korkusu duymaksızın yerine getirebilme; profesyonel veya akademik temsil yapılarına katılabilme; ve uluslararası boyutta tanınmış ve buldukları idari birimdeki diğer bireylere sağlanan insan haklarının tamamından yararlanabilme serbestisini kapsamaktadır. Akademik özgürlükten yararlanmak, çeşitli yükümlülükleri de beraberinde getirmektedir. Başkalarının akademik özgürlüğüne saygı duymak, karşıt görüşlerin adil bir biçimde tartışılabilmesini sağlamak ve yasaklanmış olan ayrımcılık konuları dahilinde kimseye ayrımcılık yapmamak bu gibi ödevler arasında gösterilebilir.

40. Akademik özgürlükten yararlanmak, yüksek öğrenim kurumlarının özerkliğini gerekli kılar. Özerklik, yüksek öğrenim kurumlarının akademik çalışmalarına, standartlarına, yönetimlerine ve ilgili faaliyetlerine ilişkin olarak etkin kararlar alabilmeleri için gerekli olan kendi kendini yönetebilme derecesidir. Ancak, kendi kendini yönetebilme becerisi, özellikle devlet tarafından sağlanmakta olan maddi kaynaklar uyarınca, toplumsal sorumluluk sistemleri ile tutarlı olmalıdır. Yüksek öğrenime yapılmakta olan yüksek miktardaki kamusal yatırım dikkate alındığında, kurumsal özerklik ile toplumsal sorumluluk arasında uygun bir dengenin tutturulması gerektiği görülecektir. Bu konuda, model niteliğinde pek çok uygulama mevcuttur. Ancak, temel olarak kurumsal düzenlemelerin adil, dürüst ve tarafsız ve mümkün olduğunca şeffaf ve katılımcı olması zorunludur.

Okullarda disiplin¹⁷

41. Komitenin görüşüne göre, fiziksel cezalandırma [dayak cezası], İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Önsözü ve ikiz Sözleşmelerle güvence altına alınan ve uluslararası insan hakları hukukunun temel ilkesi niteliğinde olan “insanlık onuru” ilkesine aykırıdır.¹⁸ Okul disiplininde yer alan, örneğin grup önünde utandırma gibi diğer bazı uygulamalar da bu ilkeye aykırı olabilir. Benzer şekilde, hiçbir disiplin biçimi, Sözleşme kapsamındaki diğer hakların (örneğin, beslenme hakkı) ihlalini içermemelidir. Taraf Devletler, kendi sınırları dahilindeki hiçbir özel ya da kamusal eğitim kurumunda, Sözleşmeye aykırı disiplin uygulamalarının gerçekleştirilmemesini sağlamaya yönelik tedbirleri almakla yükümlüdür. Komite, bazı taraf Devletler tarafından başlatılan, okulları okul disiplinine yönelik şiddet içermeyen, “olumlu” yaklaşımları benimsemeye aktif bir biçimde özendirilen girişimleri takdirle karşılamaktadır.

13. Madde üzerindeki sınırlamalar

42. Komite, Sözleşmede beyan edilen haklara getirilebilecek sınırlamaları tanımlayan 4. Maddenin, Devlet tarafından sınırlamalar getirilmesine olanak tanımaktan ziyade, temel olarak bireylerin haklarını koruma hedefine yönelik olduğunu vurgulamak istemektedir. Sonuç olarak, ulusal güvenlik veya kamusal düzenin korunması gibi gerekçelerle bir üniversiteyi ya da diğer bir eğitim kurumunu kapatan

¹⁶ Bkz Yüksek Öğrenim Akademik Personelinin Durumuna İlişkin UNESCO Tavsiyesi (1997).

¹⁷ Komite, bu bölümün oluşturulmasında, Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 28 (2) için Çocuk Hakları Komitesi tarafından açıklanmış olan yorum ve İnsan Hakları Komitesi'nin Kişisel ve Siyasal Hakları Uluslararası Sözleşmesi Madde 7'ye ilişkin yorumu gibi, uluslararası insan hakları sisteminin farklı noktalarında geliştirilmekte olan uygulamaları dikkate almıştır.

¹⁸ Komite, Beyanname Madde 26 (2)'de bulunmamasına karşın, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi taslağını hazırlayanların insan kişiliğinin haysiyetini tüm eğitimin yönelmesi gereken zorunlu hedeflerden biri olarak açıkça ifade etmiş olduklarını kaydetmektedir (madde 13 (1)).

taraf Devletler, böylesine ciddi bir önlemi 4. Maddede belirtilmiş olan unsurların her birine ilişkin olarak meşrulaştırma yükümlülüğü altındadır.

II. TARAF DEVLET YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE İHLALLERİ

Genel hukuki yükümlülükler

43. Sözleşme, mevcut kaynakların kısıtlılığına bağlı olan sınırları tanıır; ve bunların sürekli bir biçimde farkında olunmasını sağlarken, aynı zamanda, taraf Devletlerin hemen işlerlik kazanması gereken çeşitli yükümlüklerine özel olarak değinir.¹⁹ Taraf Devletlerin eğitim hakkına ilişkin olarak, eğitim hakkının “hiçbir türden ayrımcılığa yer vermeksizin sağlanmasını garanti altına almak” (Madde 2 (2)) ve 13. Maddenin tam anlamıyla gerçekleştirilmesine yönelik “tedbirler atmak” (Madde 2 (1)) gibi doğrudan yükümlülükleri bulunmaktadır.²⁰ Söz konusu tedbirlerin eğitim hakkının tam anlamıyla gerçekleştirilmesine ilişkin “kesin, somut ve hedefe yönelik” tedbirler olması gerekmektedir.

44. Eğitim hakkının zaman içerisinde, başka bir deyişle “giderek artan bir şekilde” gerçekleştirilmesi, taraf Devletlerin anlamlı içeriğe sahip olan tüm yükümlülüklerinden yoksun kılınması şeklinde yorumlanmamalıdır. Halkaların giderek artan bir şekilde gerçekleştirilmesi, 13. Maddenin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için “mümkün olduğunca hızlı ve etkin bir biçimde hareket etmek” konusunda taraf Devletlerin özel ve sürekli yükümlülükleri bulunduğu anlamına gelmektedir.²¹

45. Sözleşme dahilinde ilan edilen eğitim hakkına ve diğer haklara ilişkin olarak irticai tedbirlere izin verilemeyeceğine yönelik güçlü bir çıkarım yapılabilir. İrticai herhangi bir tedbir alınması halinde, taraf Devletler, söz konusu tedbirin diğer tüm alternatiflerin çok dikkatli bir biçimde değerlendirilmesinin ardından alınmış olduğunu, ve alınan tedbirin Sözleşmede belirtilen hakların tamamına ilişkin olarak ve taraf Devletlerin mevcut tüm kaynaklarının azami düzeyde kullanımı dahilinde meşru olduğunu ispatlama yük ve sorumluluğunu üzerine almış olurlar.²²

46. Tüm diğer insan haklarında olduğu gibi eğitim hakkı da taraf Devletlere üç tip ya da düzeyde yükümlülük yükler: saygı duyma [riayet etme], koruma ve yerine getirme yükümlülükleri. Buna bağlı olarak, yerine getirme yükümlülüğü, kolaylaştırma ve sağlama yükümlülüklerini içerir.

47. Saygı duyma yükümlülüğü, taraf Devletlerin eğitim hakkından istifade etmeyi yasaklayan veya engelleyen uygulamaları ortadan kaldırmasını gerektirir. Koruma yükümlülüğü, taraf Devletin üçüncü bir tarafın eğitim hakkından istifade edilmesine müdahale etmesini engelleyecek tedbirler almasını gerektirir. Yerine getirme (kolaylaştırma) yükümlülüğü, Devletlerin, birey ve topluluklara eğitim hakkından istifade etme olasılıkları sağlayacak ve bunlara yardımcı olacak olumlu tedbirler almalarını gerektirir. Son olarak, Taraf Devletler, eğitim yerine getirme (sağlama) yükümlülüğü taşımaktadırlar. Genel bir kural olarak, taraf Devletler, kendi kontrolleri dışında olan nedenlerden dolayı Sözleşme dahilindeki haklarını ellerindeki imkanlar aracılığıyla kullanamayacak durumda olan birey veya gruplara, bu konuda özel bir hak tanıma yükümlülüğündedir. Söz konusu yükümlülüğün kapsamı her zaman için Sözleşmenin metnine bağlıdır.

48. Bu bakımdan, 13. Maddenin iki özelliğini vurgulamak gerekmektedir. İlk olarak, 13. Madde eğitimin sağlanmasına ilişkin temel sorumluluğun çoğu durumda Devletlere ait olduğunu açık bir şekilde kabul etmektedir: Taraf Devletler, “tüm düzeylerdeki okulları içeren bir sistemin geliştirilmesi için etkin bir biçimde hareket etmeleri gerektiğini” (Madde 13 (2) (e)) bilmektedirler. İkinci olarak, 13. Maddenin 2. Paragrafındaki ilköğrenim, orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitime ilişkin olarak farklılaşan ifade dikkate alındığında, bir taraf Devletin eğitim hakkını yerine getirme (sağlama) yükümlülüğüne ilişkin parametrelerin eğitimin tüm düzeyleri için aynı olmadığı görülecektir. Buna bağlı olarak, Sözleşme metni ışığında, taraf Devletler eğitim hakkına ilişkin olarak yerine getirme (sağlama) gibi geliştirilmiş bir yükümlülük taşımaktadırlar. Ancak söz konusu yükümlülüğün kapsamı eğitim düzeylerinin tamamı için aynı değildir. Komite, 13. Madde kapsamındaki yerine getirme (sağlama) yükümlülüğünün bu şekilde yorumlanmasının çok sayıda taraf Devletin yasa ve uygulaması ile benzerlik göstermekte olduğunu gözlemlemektedir.

¹⁹ Bkz. Komite, 3 No'lu genel yorum, 1. Paragraf.

²⁰ Bkz. Komite, 3 No'lu genel yorum, 2. Paragraf.

²¹ Bkz. Komite, 3 No'lu genel yorum, 9. paragraf.

²² Bkz. Komite, 3 No'lu genel yorum, 9. paragraf.

Özel hukuki yükümlülükler

49. Taraf Devletlerden, eğitim sisteminin tüm düzeylerine ait müfredatların 13. Maddenin 1. Paragrafında belirlenen hedeflere yönelik olarak düzenlenmesini güvence altına almaları istenmektedir.²³ Taraf Devletler ayrıca, eğitimin gerçekten de 13. maddenin 1. Paragrafında belirlenmiş olan eğitsel hedefler ile uyumlu olup olmadığını izleyen etkin ve saydam bir sistem oluşturmakla yükümlüdürler.

50. Taraf Devletler, 13. Maddenin 2. Paragrafıyla ilgili olarak, eğitim hakkının “temel unsurları”nın (mevcudiyet, erişilebilirlik, kabul edilebilirlik, uygulanabilirlik) her birine saygı duymak, bunları korumak ve yerine getirmekle yükümlüdür. Örneğin, bir taraf Devlet, özel okulları kapatmamak yolu ile eğitimin mevcudiyetine saygı duymalı ve buna dikkat göstermelidir. Benzer şekilde taraf Devletler, ebeveynler ve işverenler de dahil olmak üzere üçüncü şahısların kızları okula gitmekten alıkoymamalarını güvence altına almak yolu ile eğitime erişilebilirliği korumalı; eğitimin azınlıklar ve yerel halklar açısından kültürel olarak uygun ve herkes için iyi kalitede olmasını güvence altına almaya yönelik olumlu tedbirler alarak eğitimin kabul edilebilirliğini yerine getirmeli (kolaylaştırmalı); müfredatı öğrencilerin değişen dünya içerisindeki güncel ihtiyaçlarını yansıtacak şekilde düzenleyip bu ihtiyaçlara yönelik kaynaklar bularak eğitimin uygulanabilirliğini yerine getirmeli (sağlamalı); ve okul inşa etmek, programlar geliştirmek, öğretim materyalleri temin etmek, öğretmenleri eğitmek ve onlara rahat geçiş imkanı sağlayacak maaşlar ödemek gibi uygulamalar da dahil olmak üzere bir okullar sistemi geliştirmek yolu ile eğitimin mevcudiyetini etkin bir biçimde yerine getirmelidir (sağlamalıdır).

51. Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, taraf Devletlerin ilköğrenim, orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitim ile ilgili yükümlülükleri birbirinden farklıdır. 13. Maddenin 2. Paragrafında ifade edildiği üzere, taraf Devletler zorunlu ve ücretsiz ilköğrenimin sağlanmasına öncelik verme yükümlülüğü altındadır.²⁴ 13. Maddenin 2. Paragrafı ile ilgili bu yorum, 14. Madde aracılığıyla ilköğrenime sağlanmış olan öncelikle desteklenmektedir. Herkes için ilk öğretim sağlamak tüm taraf Devletlerin doğrudan ödevidir.

52. 13. Maddenin (2)(b)-(d) Paragraflarına ilişkin olarak, taraf Devletler, yargı alanları dahilinde bulunan herkes için orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitim sağlamaya yönelik “tedbirler almak” (Madde 2 (1)) konusunda doğrudan yükümlülük sahibidir. Bir taraf Devletin Sözleşme uyarınca uyması gereken belirli minimum koşullar vardır. Buna göre, bir taraf Devletin, minimumda, orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitime öngörülenleri içeren bir ulusal eğitim stratejisi hazırlaması ve uygulaması beklenmektedir. Söz konusu strateji, gidişatin yakından izlenebilmesine olanak tanıyan çeşitli mekanizmalar – örneğin eğitim hakkına ilişkin göstergeler ve karşılaştırmalı değerlendirme sonuçları - içermelidir.

53. 13. Maddenin (2)(e) Paragrafı uyarınca, taraf Devletler dezavantajlı gruplara destek olmak amacıyla eğitime yönelik bir burs sisteminin varlığını güvence altına almak durumundadırlar.²⁵ “[T]üm düzeyleri kapsayan bir okul sisteminin geliştirilmesi”nin aktif olarak sağlanması konusundaki yükümlülük, taraf Devletlerin eğitim hakkının çoğu durumda doğrudan sağlanmasını güvence altına almaya yönelik temel sorumluluğu ile desteklenmektedir.²⁶

54. Taraf Devletler 13. Maddenin 3. ve 4. Paragrafları kapsamında, kurulmuş olan tüm eğitim kurumlarının uymaları gereken “minimum eğitsel standartları” belirlemekle yükümlüdürler. Devletler, ayrıca, bu tür standartları takip altında tutacak şeffaf ve etkili bir sistem oluşturmalı; ve bu sistemi devam ettirmelidirler. Taraf Devletlerin, 13. Maddenin 3. ve 4. Paragrafları kapsamında, kurulmuş olan kurumlara maddi destek vermeye yönelik herhangi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır; ancak, Devletlerin özel eğitim kurumlarına maddi katkıda bulunmaya yönelik kararlar aldığı durumlarda, söz

²³ Taraf Devletlere bu konuda yardımcı olabilecek olan, aralarında Uluslararası Eğitimde Müfredat ve Ders Kitabı Geliştirmeye ilişkin UNESCO Kılavuzunun (ED/ECS/HCI) da bulunduğu sayısız kaynak mevcuttur; 13. Maddenin 1. Paragrafındaki hedeflerden bir tanesi, “insan haklarına ve temel özgürlüklere yönelik saygı ve dikkati güçlendirmek”tir; bu kapsamda taraf Devletler, İnsan Hakları Alanında Eğitim için Birleşmiş Milletler Onyılı çerçevesinde geliştirilmiş olan girişimleri incelemelidir – bu konuda özellikle yararlı olabilecek kaynaklardan biri, 1996 yılında Genel Kurulca onaylanmış olan Onyıl için Eylem Planı’dır. Söz konusu kaynak, İnsan Hakları Alanında Eğitim için Birleşmiş Milletler Onyılı çerçevesinde taraf Devletlere destek olmak amacıyla, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu Ofisi tarafından hazırlanmıştır.

²⁴ “Zorunlu” ve “ücretsiz” kavramlarının anlamına ilişkin olarak bkz. 14. Maddeye ilişkin 11 No’lu genel yorum, 6-7. Paragraflar.

²⁵ Uygun olan hallerde, bu tür bir burs sistemi 2. Maddenin 1. Paragrafında öngörülen uluslararası yardım ve işbirliği için özellikle uygun bir hedef olabilir.

²⁶ Temel öğrenim konusuna ilişkin olarak UNICEF, “Sadece Devletin ... tüm bileşenleri tutarlı fakat aynı zamanda esnek bir eğitim sistemi halinde bir arada toplayabileceği” görüşündedir. UNICEF, *Dünya Çocuklarının Durumu (The State of the World’s Children), 1999, “Eğitim Devrimi” (The education revolution), sayfa 77.*

konusu kararın yasaklanmış olan ayrımcılık konularından arındırılmış bir biçimde uygulanması gerekmektedir.

55. Taraf Devletlerin, toplumların ve ailelerin çocuk emeğine bağımlı olmamalarını güvence altına almaya yönelik bir yükümlülükleri vardır. Komite, eğitimin çocuk işgücünün ortadan kaldırılması bakımından önemini ve 1999 Çocuk İstihdamının En Kötü Biçimlerine ilişkin Sözleşmenin (Sözleşme No. 182) 7. Maddesinin 2. Paragrafı ile belirlenen yükümlülükleri özel bir vurgu ile teyit etmektedir.²⁷ Bunlara ek olarak, 2. Maddenin 2. Paragrafı uyarınca taraf Devletler, genç kızların, kadınların ve diğer dezavantajlı grupların eğitime erişimini engellemekte olan cinsiyete ve diğer nedenlere dayanan ayrımcılığı ortadan kaldırmakla yükümlüdürler.

56. Komite, 3 No'lu genel yorum ile, tüm taraf Devletlerin, eğitim hakkı gibi Sözleşmede belirlenmiş olan hakların tam anlamıyla uygulanmasına yönelik olarak, "özellikle ekonomik ve teknik konularda, bireysel olarak ya da uluslararası yardım ve işbirliği aracılığıyla" tedbirler alma yükümlülüklerine dikkat çekmektedir.²⁸ Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Paragrafı ile 23. Maddesi, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 56. Maddesi, Herkes için Eğitim Dünya Bildirgesinin 10. Maddesi ve Viyana Bildirgesi ve Eylem Programının I. Bölümünün 34. Paragrafı, taraf Devletlerin eğitim hakkının tam anlamıyla uygulanmasına yönelik uluslararası yardım ve işbirliği sağlamaya ilişkin yükümlülüklerini desteklemektedir. Uluslararası anlaşmalar ile ilgili görüşme ve onaylara ilişkin olarak, taraf Devletler, bu tür araçların eğitim hakkı üzerinde olumsuz etkilere yol açmamasını güvence altına almaya yönelik tedbirler almalıdır. Benzer şekilde, taraf Devletler, aralarında uluslararası maddi kaynak kurumlarının da bulunduğu uluslararası yapıların üyeleri olarak faaliyetlerinin eğitim hakkı konusunu gerektiği kadar göz önünde bulundurmasını garanti altına alma yükümlülüğü altındadır.

57. Komite, taraf Devletlerin, Sözleşmede ilan edilmiş olan ve aralarında "en temel eğitim biçimleri"nin de bulunduğu hakların her birini "en azından gerekli minimum düzeyde sağlamayı garanti altına almaya yönelik ana yükümlülük" sahibi olduğunu 3 No'lu genel yorum aracılığıyla teyit etmiştir. 13. Madde kapsamında, söz konusu ana yükümlülük şunları içermektedir: kamusal eğitim kurum ve programlarına ayrımcılık uygulanmaksızın erişebilme hakkını garanti altına almak; eğitimin 13. Maddenin 1. Paragrafında belirtilen hedeflere uygun olmasını garanti altına almak; 13. Maddenin (2) (a) Paragrafı uyarınca herkese ilk öğretim sağlamak; orta öğretim, yüksek öğrenim ve temel eğitime ilişkin öngörüler içeren bir ulusal eğitim stratejisi hazırlamak ve uygulamak; ve eğitimin, "asgari eğitsel standartlar" dahilinde, Devlet ya da üçüncü şahısların müdahalesi olmaksızın özgür bir biçimde seçilebilmesini garanti altına almak (Madde 13 (3) ve (4)).

İhlaller

58. 13. Maddenin kurallara ilişkin bölümü (Bölüm I) taraf Devletlerin özel ve genel yükümlülüklerine (Bölüm II) uygulandığında, eğitim hakkı ihlallerinin belirlenmesini kolaylaştıran dinamik bir süreç devreye girmektedir. 13. Maddeye yönelik ihlaller taraf Devletlerin doğrudan fiilleri (*icrai fiil*) veya bu Devletlerin Sözleşmenin gerektirdiği tedbirleri alma konusundaki başarısızlıkları (*ihmali fiil*) gibi nedenlerden kaynaklanabilir.

59. Örnek vermek gerekirse, 13. Maddeye yönelik ihlaller arasında: eğitim alanında, birey veya gruplara yasaklanmış olan ayrımcılık konuları dahilinde ayrımcılık doğuran yasa ya da düzenlemelerin yürürlüğe konması veya var olanların geri çekilmemesi; eğitim ile ilgili fiili ayrımcılığa yönelik karşı önlemler almada başarısızlık; 13. Maddenin 1. Paragrafı ile belirlenmiş olan eğitsel hedefler ile tutarlı olmayan bir müfredatın kullanılması; 13. Maddenin 1. Paragrafına uygunluğun izlenmesine yönelik şeffaf ve etkili bir sistemin oluşturulması veya sürdürülmesindeki başarısızlık; zorunlu ve herkese ücretsiz olarak verilecek bir ilk öğretim sisteminin öncelikli bir biçimde sunulmaması; 13. Maddenin (2)(b)-(d) Paragraflarına uygun bir biçimde orta, yüksek öğrenim ve temel eğitimin sürekli bir biçimde gerçekleştirilmesine yönelik "kesin, somut ve hedefe yönelik" önlemlerin alınmaması; özel eğitim kurumlarının yasaklanması; özel eğitim kurumlarının 13. Maddenin 3 ve 4. Paragrafları ile belirlenen "asgari eğitsel standartlara" uygun olmasının garanti altına alınmaması; personel ve öğrencilerin akademik özgürlüklerinin yok sayılması; eğitim kurumlarının siyasi gerginlik durumlarında 4. Maddeye aykırı bir biçimde kapatılması sayılabilir.

²⁷ 7. Maddenin 2. Paragrafı uyarınca, "[Ü]yelerden her biri, eğitimin çocuk işgücünün ortadan kaldırılmasındaki önemini göz önünde bulundurarak, (c) çocuk istihdamının en kötü biçimlerinden uzaklaştırılmaları amacıyla tüm çocukların ücretsiz temel öğrenime ve mümkün ve uygun olan hallerde mesleki eğitime erişimini garanti altına almaya yönelik etkili ve zaman sınırı belirli olan tedbirler almalıdır" (Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşme 182, Çocuk İstihdamının En Kötü Biçimleri, 1999).

²⁸ Bkz. Komite, 3 No'lu genel yorum, 13-14. Paragraflar.

III. DEVLETLER DIŐIŐINDA KALAN AKTÖRLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

60. Sözleşmenin 22. Maddesi uyarınca, 13. Maddenin gerçekleştirilmesi açısından Birleşmiş Milletler kurumlarının rolü özel bir önem taşımaktadır. Söz konusu kurumlar Birleşmiş Milletler Kalkınma Yardımları Çerçevesi aracılığıyla ülke düzeyindeki Birleşmiş Milletler kurumlarını da içermektedir. Sivil toplumun farklı bileşenleri de dahil olmak üzere ilgili tüm kurumların birbirleri ile etkileşimini ve eşgüdümünü geliştirmek amacıyla eğitim hakkının uygulanmasına yönelik koordine çabalar sürdürülmelidir. UNESCO, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNICEF, Uluslararası Çalışma Örgütü, Dünya Bankası, bölgesel kalkınma bankaları, Uluslararası Para Fonu ve Birleşmiş Milletler sistemi dahilindeki ilgili diğer yapılar kendi özel görev ve yetkileri dahilinde ve sahip oldukları uzmanlığa dayanarak eğitim hakkının ulusal düzeyde uygulanmasına yönelik işbirliklerini geliştirmelidir. Bunların yanı sıra, başta Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi kuruluşlar olmak üzere uluslararası mali kuruluşlar, uygulamakta oldukları kredi politikaları, kredi anlaşmaları, yapısal uyum programları ve borca ilişkin kriz durumlarında uygulanan tedbirler gibi konularda eğitim hakkının korunması konusuna daha büyük bir dikkat sarf etmelidirler.²⁹ Komite, taraf Devletlerin raporlarını incelerken, Devletlerin 13. Madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirebilme becerilerinde, taraf Devlet dışında kalan tüm diğer kurumlar tarafından sağlanmış olan yardımların etkilerini de göz önünde bulunduracaktır. Birleşmiş Milletlerin uzman kurumları, programları ve yapılarında insan haklarına dayanan bir yaklaşımın benimsenmesi, eğitim hakkının uygulanmasını önemli ölçüde kolaylaştıracaktır.

²⁹ Bkz. Komite, 2 No'lu genel yorum, 9. Paragraf.